

jednotlivých rodin. Vedle hodnotného biografického materiálu jsou tyto podkapitoly zajímavé z hlediska vzájemných vztahů mezi ideologiemi a strategiemi a z hlediska proměn v genderových vztazích. Zatímco v případě tradičních rodin jsou ideologie a strategie ve shodě a hlavou rodiny zůstávají i po příchodu do nové země muži, u ostatních již to není tak přímočaré. K proměnám genderových vztahů dochází mj. pod vlivem hodnot, které migrantky a migranti přijímají v nové zemi. Dělbá práce v domácnostech migrantek a migrantů představuje výzvu zejména pro muže, kteří jsou v počátcích závislí na svých manželkách. Také na tomto místě autorka jasně demonstrovuje, že dělání genderu není individuální performancí, ale interakčním procesem, a že řešení tenzí mezi genderovými ideologiemi a strategiemi je „rodinným projektem“ migrantek a migrantů.

Jak se migranti – manželé migrantek, které ze země původu odešly jako první – vyrovnávají s proměnami genderových uspořádání? Odpověď nejen na tuto otázku hledá čtvrtá kapitola, zaměřená na roli komunit. Zde se S. M. George dotýká dvou zásadních témat, která stála stranou pozornosti výzkumů migrace. Za prvé, prizmatem analytické kategorie genderu zkoumá zkušenosti mužů. Paradoxem genderově senzitivního výzkumu je, že začíná jako kritika opomíjení žen ve výzkumech migrace a končí jako opomíjení mužů. George tento obraz překonává a demonstrovuje, jak důležité je nahlížet na muže prizmatem genderu. Za druhé, pojednává o religiozitě migrantů, o církvi jakožto prostoru esenciálně spjatého s postmigrační fází. Migrace vzala mužům možnost jednat jako „muži v pravém slova smyslu“ (s. 149). Migranti byli často označováni jako manželé svých žen, tj. nikoli např. Jack, ale „manžel Jane“ apod. Hlavní argument, který autorka v kapitole rozvíjí, je následující: Muži si kompenzují v prostoru církve své privilegované postavení, jejich patriarchální status je revalidován, tradiční role žen upevněna a reprodukována. „Zdá se, že sféra církve je prostorem pro úspěšnou kompenzaci slábnoucího statusu ve sféře domova a práce. Zdravotním sestrám jako by rostoucí profesní

status a ekonomická vzestupná mobilita nabízely větší moc v domácnosti, zatímco nutnost dodržovat normy správné femininity se projevuje v kostele. Nicméně, paradoxně, genderové vztahy v těchto sférách se vzájemně podkopávají“ (s. 156). S. M. George ukazuje, jak nižší pozice mužů na trhu práce a jejich spojení se zdravotními sestrami (které bylo známkou zženštilosti mužů) byla kompenzována potvrzováním mužské dominance v církvi. Tato kompenzace souvisela s potvrzováním nižšího postavení žen v rámci církve – komplementárně vzhledem k jejich zvyšující se pozici ve sféře práce a domova. Zde S. M. George uzavírá kruh, který začala psát hned v první kapitole: genderové vztahy a dominance v těchto sférách nelze považovat za harmonické – naopak, dominance v jedné sféře nepodmiňuje stejné postavení ve sféře druhé.

Nedílnou součástí migrační zkušenosti autorčiných informátorek a informátorů tvořila transnacionální pouta, na které je zaměřena pátá kapitola. S. M. George si transnacionální vazby neidealizuje. Je si vědoma jejich pozitivních dopadů – zejména utvrzení koheze komunity apod., zároveň však uvádí, že mohou utvrzovat stigma, jehož nositelkami zdravotní sestry jsou. „I přes nově nalezenou profesionální úctu mimo Kéralu negativní diskurs o vykonávání povolání zdravotní sestry ovlivňuje nejen zdravotní sestry, ale také jejich manžele, děti a celou imigrantskou komunitu“ (s. 185). Návštěvy rodičů, transnacionální sňatkový trh, institucionální vazby, upevňování pozice mužů v církvi (a pozice církvi), ale také genderové a generační konflikty v transnacionálním měřítku – to jsou jen některá témata, kterým se autorka věnuje. Právě na nich ukazuje, že udržování transnacionálních vazeb může být osvobozující, ale zároveň svazující. Například uvedený sňatkový trh považuje za „potenciální institucionální prostor pro třídní mobilitu, protože migrující, a jejich děti mohou pozvednout svůj status a vyšplhat výše po společenském žebříčku“ (s. 196). Zároveň však tyto vazby mohou být represivní v tom, že reprodukují ustavené hierarchie. Opět na transnacionál-

KRÍZA AKO ZAČIATOK EKONOMICKEJ DISKUSIE O RODOVEJ SPRAVODLIVOSTI? / *Lubica Kobová*

Feministický projekt ASPEKT a Nadácia Friedrich Ebert v Bratislave v spolupráci so zastúpením Nadácie Heinricha Bölla vo Varšave usporiadali 22. apríla 2010 v Bratislave seminár „Rodová perspektíva v ekonómii“. O tom, že feministická intervencia a rodovo ukotvený výskum v disciplínarnej oblasti ekonómie nie sú na Slovensku bežné, svedčil aj široký diapazón tém, ktorým sa venovali jednotlivé prednášajúce a prednášajúci. Siahali od predstavovania konceptuálnych prístupov feministickej ekonómie až po aplikácie rodovej analýzy na konkrétne oblasti politik na Slovensku. Moderátorka podujatia Erika Kvapilová (UNIFEM, Bratislava) uviedla príspevky a diskusie zdôraznením dvojsmerného pôsobenia medzi ekonomikou a rodovým usporiadaním spoločnosti. Tak ako makroekonomické politiky majú rôzny dopad na mužov a ženy, tak aj pretrvávajúce rodové nerovnosti sú dôvodom, prečo nie je optimalizovaný výkon ekonomiky.

Gabriele Michalitsch (Ekonomická univerzita, Viedeň) vo svojej otvárajúcej prednáške „Trh a moc: Ekonomické re/produkovanie rodu“ poukázala na význam zápasu za ekonomické práva v ženskom a feministickom hnutí už v 19. storočí. Predovšetkým však opísala terén, v ktorom sa feministické ekonomické uvažovanie pohybuje. Za jeho hlavné osi považuje chápanie práce – výrobné aj reprodukčnej, atribúciu a distribúciu príjmov, sociálny systém a daňový systém. Michalitsch pripomenula, že pripisovanie reprodukčnej práce ženám nepramení len zo žitých tradícií, ale má aj zjavné ekonomické dôvody. Kým „hlavný“ trh práce ovládajú muži, ženám zostáva „marginálny“ trh práce, v ktorom sa sústreďujú atypické a prekérne formy zamestnávania s nízkymi príjmami, vysokou neistotou a minimálnymi kariérnymi príležitostami. Nerovnosti na trhu práce sa reprodukujú aj v systémoch sociálneho zabezpečenia. Autorka predniesla aj krátky rodový pohľad na zdaňovanie, podľa ktorého ženy profitujú najmä z progresívneho zdaňovania prij-

ním sňatkovém trhu „ošetřování je známkou předmigračního statusu reprodukcijícího třídní a genderové stigma. Tato instituce podporuje reprodukci asymetrických genderových norem, které vyžadují, aby dívky z druhé generace byly „domácké“, odlišné od chlapců“ (s. 196). Tato dvojakost transnacionálních vazeb je důležitým poznatkem pro studium transnacionalismu ve vztahu k genderové diverzitě dovolující překonat idealizaci transnacionálního prostoru.

Kniha Sheby Mariam George představuje průlomovou publikaci pro studium migrace a genderových vztahů, a to hned z několika důvodů. Migračním studiím George přináší novou postavu: migrantku profesionálku. Již E. Kofman (2000) upozorňuje na neviditelnost kvalifikovaných migrantek, které zastíňuje zájem o nekvalifikované a nevzdělané migrantky, jež se uchytí jako pomocné pracovnice na neperspektivních pozicích. Vzorce migrace těchto žen se mohou radikálně lišit od nekvalifikovaných migrantek – např. povahou sociálních sítí, které udržují (s. 198). Další postavou, kterou autorka staví do centra migračních studií, je muž. Poněkud paradoxně, zdá se na první pohled.

Na druhý pohled však již tolik ne, protože zkušenosti mužů s migrací zatím nebyly prizmatem genderu systematicky zkoumány. Právě tento přístup by odkryl různé formy hierarchií nejen mezi muži a ženami, ale také mezi muži navzájem. Genderovým studiím S. M. George přináší jakési oprášení konceptu genderovaných sfér s důrazem kladeným na diskontinuitu a disharmonie mezi nimi. Zároveň poukazuje na vyjednávání patriarchy, který oprošťuje od zakořeněnosti a fatálnosti. Neviktimize ženy, naopak aktivizuje je a umožňuje jim „dělání genderu“ jak v odporu, tak v souladu s normativními očekáváními. Čtivou formou se tak dotýká základních témat migračních a genderových studií a analyticky propojuje obě, aniž by propadla esencionalizaci nebo zjednodušujícím tvrzením.

Literatura

Kofman, E. 2000. „The Invisibility of Skilled Female Migrants and Gender Relations in Studies of Skilled Migration in Europe.“ *International Journal of Population Geography*, Vol. 6, No. 1: 45–59.

POHLEDY NA OBČANSTVÍ ŽEN VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ /

MARTINA KAMPICHLER

LUKIĆ, J., REGULSKA, J., ZAVIRŠEK, D. (EDS.). 2006. WOMEN AND CITIZENSHIP IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE. ALDERSHOT: ASHGATE.

Sborník *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe* je úzce propojen se seminářem „Inter-Regional Seminar on Gender and Culture“, který se konal v letech 1994–1997 na Central European University v Budapešti, dále se seminářem spojujícím Women's studies s geografickým zaměřením na střední a východní Evropu a s konferencí „Locations of Gender: Central and East Europe“, které probíhaly v období 1996–1997 na Rutgers University (State University of

New Jersey). Spojujícími prvky těchto geograficky rozptýlených akcí jsou editorky sborníku Jasmina Lukić, Joanna Regulska a Darja Zaviršek, které se těchto akcí zúčastnily a částečně je spoluorganizovaly (s. 299–300). Podobně také přispívající sborníku pocházejí z řad zúčastněných nebo upoutali pozornost editorek díky výrazným příspěvkům k tématům, o kterých se na těchto akcích diskutovalo. Kniha nabízí širokou škálu odborně a geograficky různě situ-

mov jednotlivcov a naopak, negatívne dôsledky pre ne majú spotrebné dane a rovná daň. To vytvára rodovo nepriaznivý obraz o daňových systémoch pravdepodobne nielen na Slovensku.

Anna Zachorowska Mazurkiewicz (Jagiellonská univerzita, Krakov) v příspěvku „*Ekonomika starostlivosti v ekonomickom myslení*“ pokračovala v opise konceptuálnych rámcov, ktoré ako výskumný program ponúka feministická ekonómia. Samotné rozlíšenie toho, čo je práca a čo je starostlivosť, je historicky podmienené vznikom námezdnéj práce, ktorá priniesla stotožnenie práce s aktivitami vykonávanými výlučne na trhu. Podľa Zachorowskej Mazurkiewicz je starostlivosť „vzťahovou prácou“, lebo súbežne s vykonávaním starostlivosti sa medzi osobou, ktorá je poskytovateľkou starostlivosti, a osobou, ktorá je jej prijímateľom, vytvára aj určitý vzťah. Starostlivosť sa skladá z troch komponentov – motivácie pre ňu, ktorá objasňuje, prečo sa aktivita starostlivosti vôbec iniciuje a pokračuje ďalej, potom zo samotnej práce, ktorá vzťah starostlivosti ustanovuje a udržiava, a napokon zo zdrojov potrebných pre starostlivosť, t. j. materiálnej podpory a času. Hoci by tieto tri komponenty starostlivosti mohli zaujať ekonomické myslenie aj z pohľadu jeho bežných výskumných otázok, nedeje sa tak. Podľa poľskej ekonómky je to tak najmä preto, lebo pri starostlivosti je problematická separácia vzťahu od práce, ďalej kvôli nerovnej distribúcii potrieb a zodpovednosti v spoločnosti, a predovšetkým pre sociálne a osobné normy, ktoré to, kto má potreby a kto je zodpovedný za ich uspokojovanie, určujú veľmi rigidne. Starostlivosť, resp. konkrétne materstvo, sa tak podľa feministických ekonómiek (Susan Himmelweit, Paula England) stávajú penaltou, znevýhodnením.

V rozvíjaní problematiky starostlivosti na konkrétnom prípade pokračoval Daniel Gerbery (Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava) v příspěvku „*Rodové implikácie starostlivosti o deti na Slovensku*“. Gerbery chápe starostlivosť ako antropologickú konštantu a postoj k nej odvodzuje od jej vzťahu k možnostiam ekvilibria v rodových vzťahoch. V súčasnosti sa spoločnosti nachádzajú v suboptimálnej pozícii medzi

vaných pohledů na genderové aspekty občanství v kontextu střední a východní Evropy.

Zaměření a struktura knihy, prezentované v úvodu, odpovídají tomuto transnacionálnímu složení. Sborník nepřistupuje k tématu občanství v kontextu střední a východní Evropy izolovaně, ale editorky stavějí toto zásadní téma feministických teorií a kritik do kontextu transnacionálních trendů a změn. Tematizují čtyři oblasti, které ovlivňují a formují možnosti žen aktivně participovat na vývoji postsocialistických společností ve střední a východní Evropě: pád komunismu, vzestup neoliberalismu, oživení nacionalismu a fundamentalismu a jako poslední rozšíření Evropské unie (s. 6–9). V rámci těchto tematických okruhů upozorňují, že transformace v jednotlivých zemích byla různou měrou v různých skupinách spojena jak se získáním občanských a politických práv, tak i se ztrátou práv ekonomických a sociálních. Zatímco například soukromí podnikatelé na základě liberálních, individuálních principů tržní ekonomiky získali vyšší status a mimo jiné přístup k tvoření politik, jiné skupiny (např. etnické minority, zdravotně postižení, starší lidé a jisté skupiny žen) se spíše ocitly na okraji společnosti. Podobným způsobem mělo i rozšíření EU ambivalentní důsledky – sice posílilo například zakotvení principu genderové rovnosti v legislativě, nicméně oblasti, kde předpisy EU řeší genderové nerovnosti, jsou úzce spjaty s podporou jiných cílů EU, např. s ekonomickou efektivitou. Působení norem EU je proto omezeno na vybrané oblasti. Zároveň rozšíření EU nejen že vytvořilo rozdíly v právech a odlišné možnosti pro ženy žijící/nežijící v členském státě, ale vedlo také k novému rozdělení Evropy na základě vhodnosti/nevhodnosti státu pro vstup do EU, respektive fáze jeho připravenosti. Situace žen, a tím i jejich možnosti aktivní politické, sociální a ekonomické participace na vývoji společnosti se takto rozrůznily.

Vedle zapojení občanství do transnacionálního kontextu nabízejí editorky také koncepty pro teoretické zachycení komplexity lokálních postsocialistických kontextů. Pomocí konceptů aktivního a mnohvrstevnatého občanství (s. 2–6)

upozorňují, že základem realizace občanství žen je uvědomělý potenciál žen, jak se aktivně zapojit do politických, ekonomických a sociálních procesů vývoje společnosti. Zároveň však poukazují na to, že tento potenciál je omezen specifickými pozicemi žen ve společnosti. Tyto pozice jsou utvářeny různými faktory, kromě genderu zde mohou hrát roli např. věk, sexuální orientace, etnikum, třída nebo zdravotní stav.

Tyto úvodní úvahy tvoří základní teoretický rámec knihy a vymezují společný kontext následujících 14 příspěvků; editorky se k nim vrací také v epilogu „Persisting Struggles“ (s. 299–304). Ve středu zájmu sborníku tedy stojí jednání (*agency*) žen jako občanek a otázka, jakým způsobem různé pozice žen, které spoluvytvářejí transnacionální a lokální faktory, ovlivňují potenciál žen k aktivní politické, sociální a ekonomické participaci. Na základě tohoto zaměření jsou příspěvky rozděleny do tří částí: režimy, jednání a transnacionální dialog.

Příspěvky první části se soustřeďují na strukturální změny a kontinuitu v transformační fázi, které ovlivňují pozice a možnosti žen v daných geopolitických kontextech. Enikő Magyari-Vincze (s. 21–38) například tematizuje na základě konceptu genderového režimu (*gender regime*) vztah mezi státem a ženami občankami z hlediska propopulačních politik v Rumunsku. Po pádu Ceaușescova režimu byly tyto přístupy sice zrušeny, genderové nerovnosti však zůstaly do velké míry „ne-tématem“. Lze tak pozorovat jistou kontinuitu v politické genderové sleposti, v jejímž důsledku se reprodukují genderové nerovnosti jako přirozené. I Jacqueline Heinen (s. 81–100) se ve svém příspěvku zaměřuje mimo jiné na jisté „dědictví“ ze socialistických dob v podobě specifické definice veřejné a soukromé sféry, která v transformačním období nadále ovlivňuje zapojení žen do veřejné sféry. Soustřeďuje se na skupinu zemí střední a východní Evropy jako celek a upozorňuje na to, že i v těchto kontextech představuje občanství koncept, který je sice definován jako univerzální, avšak v praxi (pro ženy) takto nefunguje. Małgorzata Fuszara a Eleonora Zielińska zabývající se Polskem (s. 39–60), stejně tak jako Irina Novikova věnující se Lotyšsku (s. 101–117),

dvomi ekvilibriami – povojnovým ekvilibriom zosobneným v postave muža – živiteľa rodiny, a viac želaným než uskutočňovaným ekvilibriom rodovej rovnosti. Tendovanie k rodovej rovnosti ukazuje napr. aj porovnanie výsledkov prieskumov verejnej mienky European Value Survey z rokov 1991 a 2008 na Slovensku, ktoré skúmali presvedčenie o možnosti vytvorenia vrúcneho vzťahu medzi pracujúcou matkou a jej dieťaťom. Meniacim sa názorovým a hodnotovým postojom na Slovensku však vonkoncom nezodpovedá infraštruktúra starostlivosti. Počet nevybavených žiadostí o umiestnenie dieťaťa v materskej škole je veľmi vysoký, pričom už samotné uchádzanie sa o miesto je nižšie než reálna potreba. V prípade jasli pre deti do dvoch rokov je situácia ešte komplikovanejšia – neexistuje pre ne totiž centrálna autorita, ktorá by ich správu mala na starosti. Preto podľa prednášajúceho treba silný pronatalistický diskurz politik konfrontovať s priznaním existujúceho stavu.

Dvojica sociologičiek z Inštitútu pre verejné otázky v Bratislave, Jarmila Filadelfiová a Zora Bútorová, na základe prieskumov verejnej mienky poskytli možné odpovede na otázku „Ženy a muži v práci a rodine: prečo je podľa sociologičiek užitočná rodová perspektíva v ekonomike“. Filadelfiová sa zamerala na tri okruhy problémov – zmeny v reprodukčnom správaní a s nimi súvisiace zmeny v štruktúre rodín, sféru domácnosti a rozdelenie domácich prác a starostlivosti a napokon na oblasť platenej práce. Podľa nej zmeny vo vekovej štruktúre pracovnej sily vyvolávajú potrebu nových pracovných vzorcov pre staršiu generáciu. Vplyvom starnutia a zmenšovania rodín sa tiež znižuje potenciál pre starostlivosť o starších členov rodiny, za ktorú sú tradične zodpovedné ženy. Problémom verejnej politiky je predovšetkým izolovanosť jednotlivých agend a nezohľadňovanie širších cieľov v politikách. Rodová politika ide prinajlepšom „vedľa“ politiky rodinnej, alebo – ako upozornila moderátorka Erika Kvapilová – tieto dve politiky smerujú skôr proti sebe. Zora Bútorová sa podrobnejšie venovala tomu, ako ženy a muži na Slovensku reflektujú existujúcu rodovú nespravodlivosť. Za najlapidárnejší považujú respondenti a respondentky prieskumov mzdový rozdiel. Pohľad žien a mužov naň sa však veľmi líši – napr. až dve pätiny mužov si myslia,

ve svých příspěvcích identifikují vyjednávání vstupu do EU jako důležitého faktoru ovlivňujícího možnosti tematizovat genderové nerovnosti a situace žen ve společnosti. Oba příspěvky však upozorňují na omezenost jednodimenzionálního přístupu k genderové rovnosti: I. Novikova v souvislosti se strategií gender mainstreaming a M. Fuszara s E. Zielińskou s ohledem na vývoj antidiskriminační legislativy. Ani rovnost de jure (v případě Polska), ani formální zakotvení gender mainstreamingu (v Lotyšsku) nestačí k zajištění genderové rovnosti. K jejímu dalšímu rozvoji a fungování je zapotřebí angažovanosti feministických a ženských organizací. Salvatore A. Engel-Di Mauro (s. 61–80) se věnuje zásadní roli ekonomické situace jako předpokladu uplatnění občanských práv. Za tímto účelem sleduje konkrétní lokální příklad vývoje situace a možností žen na venkově na jihozápadě Maďarska.

Pět příspěvků části jednání (*agency*) představuje konkrétní případy, jak ženy v různých situacích a kontextech ve střední a východní Evropě praktikují svá občanská práva a jak se vypořádávají s omezeními v těchto právech. Široké spektrum příspěvků zahajuje reflexe vlastní angažovanosti u žen pracujících v NNO v Polsku a na Ukrajině, kterými se zabývají autorky Ann Graham a Joanna Regulska (s. 121–146). Většina žen svou práci nedefinuje jako politickou, pojem „politický“ však může podle kontextu a situací nabývat různých významů. Výsledky, které autorky prezentují, také poukazují na jisté rozdělení veřejné sféry na viditelnou a uznanou část, kde působí politické elity, a část spíše neviditelnou a jakoby méně významnou, kde působí (ženské) NNO, která má však zásadní význam pro ženy v ní působící. Marina Blagojević (s. 147–164) se soustřeďuje na občanské protesty, které probíhaly v Bělehradu v letech 1996/1997 jako reakce na anulaci voleb. Analyzuje jak zapojení žen a ženských organizací do protestních akcí, tak jejich symbolickou úroveň z hlediska genderovanosti. Kontextem bývalé Jugoslávie se zabývají také příspěvky Darjy Zaviršek (s. 185–204) a Daši Duhaček (s. 205–221). D. Zaviršek, která se věnuje občanským právům postižených žen ve Slovinsku, poukazuje na mezery ve feministických teoriích ignorujících spe-

cifčnost diskriminace této skupiny žen. Zdůrazňuje, že občanská práva by pro tyto ženy měla zahrnovat také bezpečí před zneužíváním, stejně jako právo činit reprodukční rozhodnutí, možnost vyprávět své zkušenosti a být v tomto ohledu brány vážně. Daša Duhaček ve svém příspěvku probírá význam úvah Hannah Arendtové o politické zodpovědnosti v případě Srbska. V této souvislosti se také věnuje například *Ženám v černém* (Women in Black) jako aktu občanství v srbském politickém prostoru. Příspěvek Anne C. Bellows (s. 165–184) se zabývá prací polského ekologického klubu Gliwice na jihozápadě Polska. Tato organizace se sice věnuje bezpečnosti potravin, většinu aktivistek však tvoří ženy. Text staví práci této organizace na jedné straně do kontextu tradičních genderových rolí a zkušeností s nimi spojených, zároveň však poukazuje na to, jak kontaminované potraviny porušují základní lidská práva občanů a občanek.

Poslední část sborníku představují transnacionální úvahy, které reflektují jednak osobní životní dráhy a zkušenosti, ale také rozebírají transnacionální feministické vztahy a jejich dopad na vývoj feministických teorií a angažovanost žen ve střední a východní Evropě. Příspěvek od Jasminy Lukić (s. 225–244) se zabývá autorkou Dubravkou Ugrešić, která emigrovala z Chorvatska do Nizozemí a ve svém psaní kritizuje různé formy nacionalismu. Ann Snitow (s. 287–297) prezentuje své zkušenosti s prací v kontextech východní a střední Evropy a dává je do souvislosti s transnacionálním vývojem a putováním feministických konceptů. Nanette Funk (s. 265–286) reaguje na kritické hlasy, které v angažovanosti západních feministických a proženských organizací ve střední a východní Evropě vidí jistý imperialismus, a hájí tyto iniciativy jako důležitý příspěvek k vývoji feministického a proženského aktivismu v tomto kontextu. Kornelia Slavova (s. 245–264) upozorňuje na význam kritik západního feminismu z pozice nebělošských žen pro vývoj a interpretaci feminismu ve střední a východní Evropě.

Women and Citizenship in Central and Eastern Europe nabízí nejen zajímavou sbírku příspěvků k danému tématu,

že ženy za rovnakú mzdu odvádzajú slabší výkon, a preto by mohol byť ich nižší zárobok aj legitímny. Alarmujúcim je oslabené vnímanie rodových nerovností u mužov aj žien v porovnaní rokov 2006 (výsledky výskumníčky publikovali v Ona a on na Slovensku. Zaostrené na rok a vek, IVO, Bratislava 2008) a 2009. Tento posun je súčasťou širšieho trendu oslabovania vnímania nerovností napr. aj Rómov a Rómiek, či sexuálnych menšín. Kým vnímanie sociálnych nerovností a nespravodlivosti pred rokom 2003 posilňovali aj diskusie súvisiace s procesom prístupu Slovenska do Európskej únie, tento trend sa v uplynulých rokoch celkom zvrátil.

Príspevok „Stredoeurópska skúsenosť s krízou z rodového hľadiska“ Olgy Pietruchovej (Ženská loby Slovenska) bol – žiaľ – jediný, ktorý sa venoval problematike ekonomickej krízy. Skúmanie rodových aspektov krízy by pritom malo byť v súčasnosti jednou z priorit výskumu – existujúce štrukturálne ukazovatele totiž podľa prednášajúcej nereflektujú dianie v komunitách a rodinách. Navrhuje preto jednak analýzu toho, kto benefituje z krízových balíčkov vlád, a jednak sledovanie dlhodobých dôsledkov týchto opatrení a ich vzťahu k politikám rodovej rovnosti. Mnohé vlády na krízu reagovali tak, že neposilňovali politiky zachovania zamestnanosti a sociálnych istôt, ale podporovali verejné investície v oblasti materiálnej infraštruktúry, ktorá je doménou mužov (napr. zatepľovanie domov v stavebníctve, výstavba diaľnic, tzv. „šrotovné“ ako podpora predaja automobilov). Podľa Pietruchovej možno očakávať, že po týchto podporných politikách nastúpi šetrenie vo verejnej správe, v ktorej sú zase zamestnané najmä ženy. Šetrenie vo verejnej sfére pritom postihuje ženy dvojako – ako tie, ktoré v nej pracujú, a aj ako tie, ktoré jej služby využívajú najčastejšie. Znepokojujúci je fakt, že spoločenský diskurz o problematike krízy formujú predovšetkým priemyselné zväzy či bankové inštitúcie. Možnosť participácie tých, ktorí sú krízou postihnutí najviac, je minimálna. Obmedzené sú aj možnosti konania ženských mimovládnych organizácií, ktoré sa všade v Európskej únii v súčasnosti nachádzajú v kritickej finančnej situácii.

ale zaslouží si pozornost i pro samotný přístup editorek. Ve srovnání s jinými feministickými sborníky v angličtině zabývajícími se postsocialistickými kontexty, které byly publikovány především v průběhu 90. let 20. století a vycházely spíše z jednoduchého srovnání jednotlivých postsocialistických států, vyniká sborník již uvedeným transnacionálním přístupem. Tím otevírají editorky důležitý prostor pro tematizaci vlivu transnacionálních mocenských vztahů a ekonomických trendů na vývoj postsocialistických zemí v Evropě a situaci žen zde žijících. V této souvislosti většína příspěvků nabízí zajímavá nahlédnutí do konkrétních situací a analyzuje možnosti žen ovlivňovat a spoluvytvá-

řet své životní kontexty, stejně tak jako způsoby vypořádávání se se specifickými omezeními. Dokumentují tedy nejen jisté fenomény transformačních kontextů, ale nabízejí i nové pohledy a příspěvky do feministické diskuse o občanství. Kvalita příspěvků je však místy kolísavá a ne všem z nich se daří komplexně zachytit situace žen, respektive faktory, které různorodost těchto situací a pozic ovlivňují. Tyto příspěvky, které zůstávají na příliš deskriptivní rovině, nicméně také dokumentují vývoj v transformačním období, i když možná z dnešního hlediska a pro ty, kteří se tématem zabývají intenzivněji, už spíše nepřinášejí nové pohledy a informace.

FYZICKÝ VZHLED JAKO MECHANISMUS SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE /

JAROSLAVA HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ

BERRY, B. 2008. THE POWER OF LOOKS. SOCIAL STRATIFICATION OF PHYSICAL APPEARANCE. ALDERSHOT: ASHGATE PUBLISHING.

Kniha *The Power of Looks* navazuje na tradici studií inspirovaných především prací Naomi Wolf. Bonnie Berry v ní vyjadřuje svůj pokračující zájem o fyzický vzhled analyzovaný optikou sociálních nerovností. Představuje tak dimenzi stratifikace, které se v oblasti výzkumu i teoretického uvažování zatím nedostalo vážnější pozornosti. Jak sama autorka uvádí, problematičnost empirického měření nerovností spojených s fyzickým vzhledem a zároveň implicitní předpoklad těchto nerovností jako čehosi neměnného a „přirozené“ vyplývajícího z různých lidských dispozic ztěžuje nejen zapojení této dimenze do stratifikačních teorií, ale i samotnou praxi odstraňování těchto nerovností, které se autorka v knize na několika místech dotýká. B. Berry přitom upozorňuje, že v současné společnosti, kde se tělo stále silněji dostává do středu pozornosti, se vzhled stává důležitou součástí identity i sociálního postavení jedince. Hovoří v této souvislos-

ti o „lookismu“ jako o nové formě sociální stratifikace, kterou přirovnává k fungování sexismu či rasismu. Jasně přitom ukazuje, že tyto různé dimenze nerovností se vzájemně propojují, posilují, a vedou tak nejen k posilování nerovností, ale rovněž ke vzniku nových hierarchií uvnitř jednotlivých zdánlivě homogenně z(ne)výhodněných skupin.

Autorka ve své analýze vychází především ze sociálně-konstruktivistických přístupů. Přesto v samostatné kapitole nabízí přehled dalších možných teoretických rámců pro uchopování sociální dimenze vzhledu, jako je funkcionalismus, teorie sociální směny či kritická teorie. V prvních kapitolách se B. Berry zaměřuje především na estetická měřítká vztahující se k fyzickému vzhledu, která analyzuje jako sociálně sdílená a proměnlivá. Odkazuje na historickou i kulturní variabilitu norem krásy. Zdůrazňuje přitom jistou nadřazenost sociálních tlaků a měřítek vůči indivi-

Na podujatí sa stretlo približne sto účastníčok a účastníkov, predovšetkým však tých, ktoré a ktorí sa rodovej problematike venujú dlhodobo. Malý záujem ekonómiek a ekonómov o seminár pravdepodobne spôsobil nenaplnenie očakávaní organizátoriek a organizátorov. Bude vynikajúce, ak tie a tí, ktorí sa venujú makroekonómii, či už v štátnych inštitúciách a verejnej správe, alebo aj na odborných a vysokoškolských pracoviskách, siahnu po publikáciách vydávaných feministickým projektom ASPEKT v edícii Aspekty. K v poradí dvanástej publikácii v tejto edícii s názvom Spravodlivosť v rodových vzťahoch. Aspekty rozdeľovania (nielen) zdrojov (ASPEKT, Bratislava 2010), ktorá obsahuje štúdie Barbary Stiegler o politikách uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreaming) a rodového rozpočtovania a Gabriele Michalitsch o feministickej politike proti kríze, pribudne na jeseň 2010 aj zborník príspevkov z aprílovej konferencie. Ako uviedla Jana Cviková, publikácie sa usilujú o to, aby sa „pojmu rod, ktorý bol kedysi subverzívnym, no túto subverzivitu postupne stráca svojou byrokratizáciou a prelínaním sa najmä s úradníckymi štruktúrami, jeho schopnosť podryvania mocenských štruktúr navrátila“.

ZPRÁVA Z PŘEDNÁŠEK PROFESORA NORMANA FINKELSTEINA O IZRAELSKO-PALESTINSKÉM KONFLIKTU /

Tereza Hendlová¹

Ve dnech 22.–23. února 2009 přijel do Prahy přednášet americký politolog Norman Finkelstein, mezinárodně známý kritik izraelské politiky. Do Čech přijel na pozvání sdružení Přátelé Palestiny, které vzniklo během Vánoc 2008, kdy Izrael zahájil operaci Lité olovo: 22denní bombardování pásma Gazy, které si vyžádalo stovky civilních životů, především životů žen a dětí.